

18. Реан В.А. Психологический анализ проблемы удовлетворённости выбранной профессией // Вопросы психологии. – 1988. – №1. – С. 29-38.

In article reviews the theoretical approaches to professional development of personality. Reveals some aspects of professional development representatives of various professions.

Key words: professional development, professional growth, various professions, personality, expert.

Отримано: 13.03.2010

УДК 159.923:314.36

С.М. Белякова

Близнюкова ситуація як детермінанта особистісного розвитку близнюків

У статті розглядається феномен близнюкової ситуації, як соціально-психологічної детермінанти особистісного розвитку близнюків у період дорослішання.

Ключові слова: генотип, середовище, близнюки, близнюкова ситуація.

В статті розглядається феномен близнецевої ситуації, як соціально-психологічної детермінанти особистісного розвитку близнеців-подростків.

Ключевые слова: генотип, среда, близнецы, близнецовая ситуация.

Постановка проблеми. Соціальна ситуація розвитку – специфічна для кожного вікового періоду система соціальних взаємин суб'єкта, відображена в його переживаннях і реалізована ним у діяльності з іншими людьми. Поняття, введене Л.Виготським, як одиниця аналізу динаміки розвитку дитини – сукупність законів, що визначають появу й зміни у структурі особистості дитини на кожному віковому етапі. Це поняття було спрямоване на подолання уявлень про середовище як чинник, що механічно визначає розвиток особистості. Дослідження соціальної ситуації розвитку дитини дозволяють органічно вписати онтогенез особистості у соціально-

історичний контекст. Соціальна ситуація розвитку обумовлює спосіб життя дитини, її суспільне буття, в умовах якого з'являються нові властивості і психічні новоутворення особистості. Як продукт вікового розвитку, новоутворення формуються до кінця вікового періоду і призводять до перебудови всієї структури свідомості дитини, включаючи систему її ставлень до світу, інших людей, до самої себе. Поява новоутворень – особливий знак розпаду старої соціальної ситуації розвитку і складання нової, що супроводжується віковими кризами [1; 244].

Соціальна ситуація розвитку є історико-культурним аспектом життєдіяльності суб'єкта в суспільстві, що включає:

- об'єктивні умови онтогенезу і соціогенезу – соціальні, політичні, економічні, правові фактори розвитку особистості;
- соціальний статус дитинства – історико-культурні і хронологічні характеристики дитячого віку в даному суспільстві;
- соціальні ролі, які реалізують загальну соціальну позицію дитини – систему її ставлень до умов, статусу, ролей, яка виявляється в установках, готовності до ухвалення цінностей і очікувань референтної для неї групи.

Аналіз останніх досліджень. Досліджуючи близнюків періоду дорослішання, вчені часто спостерігають явище особливої психологічної ситуації – “близнюкової пари”, основними характеристиками якої є дві суперечливі тенденції: до ідентифікації зі своїм близнюком та, навпаки, до індивідуалізації кожного члена пари. Перша призводить до усвідомлення себе спочатку членом пари і тільки потім – окремою особистістю; друга надає перевагу індивідуального розвитку кожного близнюка та усвідомленням його самостійним суб'єктом діяти, що у крайніх випадках може призвести до виражених конфліктних стосунків близнюків. Близнюкова ситуація вважається центральною психологічною детермінантою постнатального розвитку близнят. Вона грає одну з важливих ролей в емоційному, когнітивному і соціальному розвитку близнят. О.Лурія називає це явище “своєрідною формою життя в парі”. Її специфіка, за словами Р.Заззо, в тому, що близнята відчують себе скоріше членами пари, ніж окремими особами [3; 166].

Х. фон Браккен у 1934 році описав феномени гармонійного і дисгармонійного суперництва близнят поміж собою. Непомірна, некомпенсована ідентифікація себе із своїм близнюком (пара як особлива одиниця), призводить до відсутності особистої ідентичності і може стати причиною формування особистісних рис, що утруднюватимуть соціальну адаптацію як у дитинстві, так і в дорослому віці [3; 168].

За дослідженнями В.Фрідріха, у близнят МЗ здебільшого схожий рівень розумового розвитку, спільний життєвий досвід та оточуюче середовище. Себе діти також часто сприймають як одне ціле, вважаючи близнюка своїм продовженням. До них часто звертаються у безособовій формі – “близнюки”, ставлять схожі вимоги, здебільшого водночас обох заохочують і карають. Тому з раннього дитинства у них формується тісний емоційний зв’язок, бажання підтримувати один одного, своєрідна залежність. Схожість їх характерів, інтересів, пристрастей, звичок у більш пізні періоди походить з перших років життя. Припущення деяких дослідників, що всі збіги в МЗ близнят є вираженням лише ідентичної спадкової схильності, не знаходять підтвердження. Більш виразно тут проявляється вплив соціальної ситуації розвитку близнюків [6; 93]. Саме тому з допомогою близнюкового методу у варіанті методу близнюкової пари можна дослідити процеси індивідуалізації, впливи конкретних факторів середовища на формування певних психологічних якостей підлітків-близнюків [3; 166].

Основний матеріал. Ми передбачаємо, що незвичність зв’язку близнюків один з одним може бути пояснена не тільки стосунками з оточуючими людьми, але й тим, що двоє дітей, які перебувають на одній стадії фізичного і психічного розвитку, мають дуже схожий життєвий досвід, що реалізується у парному спілкуванні та взаємодії з близьким оточенням.

Х. фон Браккен виділяє три моменти, які мають значення у взаєминах близнюків: час, який вони проводять разом (МЗ близнюки, на відміну від ДЗ близнюків, уявляються як “не розлий вода”), потяг ДЗ близнюків до відмінностей, суперництва, а МЗ близнюків до “одноманітності” і розподілу соціальних ролей в парах (МЗ і ДЗ близнюків).

Розподіл ролей у парі, який має полярний характер, є одним із головних факторів розвитку індивідуальності близнюків-партнерів. У близнюковій парі виділяють наступні ролі: лідера – коли один близнюк формулює думку пари, має вирішальний вплив на свого партнера; внутрішній представник, – коли один із партнерів є “совістю пари”. На думку вченого, чим тісніший зв’язок між близнюками, тим сильніший розподіл ролей впливає на їхній розвиток, що помічається в МЗ парах більшою мірою, ніж у ДЗ.

Цю думку підтримують інші дослідники, акцентуючи увагу на ролі представництва пари у спілкуванні з оточенням: в одному випадку ці ролі виконує близнюк з більш розвинутим інтересом до соціальних контактів, в іншому – близнюк схильний керувати парою і приймати рішення за обох [3; 168].

Диференційний характер ролевих стосунків, як відмічають дослідники (Т. Ліде і колеги), визначається розподілом ролей між членами пари, коли один близнюк бере на себе активну роль, а другий – пасивну (реципроктні ролі). Вони прийшли до висновку про залежність схильності до виконання тих чи інших ролей від відмінностей при народженні та від специфіки ставлення матері до кожного із близнюків [2].

Л. Колб і колеги запропонували описати зв’язки термінами “інвертована ідентифікація”, коли взаємна парна ідентифікація близнюків приводить до відсутності особистісної ідентифікації; “евертована ідентифікація”, – проявляється тоді, коли особистісна ідентифікація розвивається за рахунок того, що кожний член пари пов’язує себе з різними батьками (батьком чи матір’ю), чому сприяють конституційні відмінності близнюків і поведінка батьків в окресленні ролей кожного з них, що загалом і визначає стиль їх стосунків [2].

Більшість близнят відповідно до їх стосунків один з одним можна віднести до однієї з наступних категорій [7]:

- “тісно пов’язані”: це близнята, які поводяться так, ніби вони – одне ціле, і більшість оточуючих ставляться до них відповідно: чим більше дитина схиляється до категорії “тісної прихильності”, тим вразливіша, залежніша вона у соціальному і емоційному плані, оскільки не може існувати без своєї пари. Буває, що такі діти не можуть пізнати себе у дзеркалі або на фотографії, не диференціюють імені. “Тісно зв’язаним” дітям може бути нелегко заводити друзів і навчатися в групі однолітків. Розлучення таких близнят може виявитися фатальним, особливо, якщо до цього у них не було досвіду розлуки;
- “у міру залежні”: такі близнята задоволені своїми взаєминами і вміють жити як в парі, так і окремо один від одного: здатні встановлювати добрі стосунки із співблизнюками і водночас розвиватися як індивідуальність у спілкуванні з друзями, членами родини. Вони добре справляються з труднощами в школі, незалежно від того, чи навчаються вони разом із співблизнюком, чи окремо; розуміють, що бути самостійним – зовсім не означає робити все не так, як співблизнюк;
- “крайні індивідуалісти”: цих близнят настільки обтяжують їх взаємостосунки, що вони доходять до бійок і повного заперечення своєї “близнюковості”, іноді стаючи протилежністю один одному, щоб підтвердити свою індивідуальність. Близнюки – “крайні індивідуалісти” – можуть відкидати

стосунки із співблизнюком, вважаючи, що вони обмежують і поглинають їх особистість. Діти часто опускають позитивні аспекти близнюкової ситуації, а саме те, що у них завжди є брат або сестра того ж віку, які можуть запропонувати підтримку, турботу і розуміння. “Крайні індивідуалісти” підкреслено відстоюють свою індивідуальність, іноді стаючи протилежністю один одному: “слухняна і неслухняна дитина”, “спортсмен і книголюб”. Одна дитина може відмовитися від якоїсь діяльності, якщо іншому вона вдається краще. Якщо діти вирішать перевершити один одного у всіх сферах життя, їх взаємини можуть формуватися як змагання. У школі “крайні індивідуалісти” не звертають особливої уваги на інших однолітків, докладаючи всі зусилля тільки до того, щоб перевершити один одного. Так, один близнюк може прийняти на себе роль “хорошого” учня, а другий, бунтуючи, стає “поганим” учнем.

Досліджуючи стилі взаємодії між партнерами, що варіюють від пари до пари і впливають на їх стосунки з іншими людьми, А.Хейга-Еверс, яка вивчала невротичні симптоми залежно від внутрішньопарної соціодинаміки близнюків, також виділила дві протилежні тенденції у взаємостосунках МЗ близнюків: віддалення від партнера, яке проявляється у відчуженні, протестах, прагненні до незалежності від нього, боротьбі за самоствердження; зближення з партнером, яке виражається у керівництві і відповідальності за близнюків щодо рівноправності членів пари. Відповідно до таких тенденцій, автор розглядає чотири форми соціодинаміки близнюкової пари: двобічне чи однібічне суперництво, яке веде до дивергенції партнерів; комплементарна супідрядність, встановлення соціально осмисленого розподілу функції, яке приводить до зближення членів пари; рівноправність і реципрокність внутріпарних стосунків, які приводять до врівноваженого партнерства; двостороннє вирівнювання стосунків або комфортний характер установок близнюків-партнерів [2]. Форми взаємодії близнюків один з одним багато в чому визначаються установками батьків стосовно пари і до кожного близнюка. Спільне існування сприяє розвитку у членів близнюкових пар особистісних якостей і визначає ролі, що не визначені наперед їх ранніми відмінностями і незалежними у випадку МЗ від ідентичної спадковості. Соціальне середовище, на думку вчених, має виняткове значення у формуванні стосунків між близнюками. Стосунки з іншим близнюком неможливі без деякої форми рівноваги, яка веде до розподілу функцій і реципрокності позиції партнерів, хоча незначні відмінності у фізичних даних і особливостях поведінки МЗ близнюків

деякою мірою задають майбутню організаційну структуру пари, не визначаючи її [7;32].

Суттєвим для становлення особистості близнюків є процес ідентифікації себе з партнером. На думку Д.Ортмеєра (1970), початковий зв'язок близнюків носить симбіотичний характер, при якому кожен член пари розглядається всередині групи. Такий зв'язок може зберігатися протягом всього життя близнюків. Д.Ортмеєр для опису компліментарних, взаємодоповнюючих факторів особистості використовує поняття “я = Ми”, яке означає відсутність у близнюків чіткої диференціації у сприйманні своєї індивідуальності та індивідуальності свого партнера. Автор вважає, що причиною розвитку феномена “я = Ми” є не дзеркальне відображення близнюків один одного і не їх ідентичність, а формування компліментарних рис особистості. До причин, які призводять до компліментарності близнюків, автор відносить специфічні ставлення батьків та оточення, де підкреслюється ідентичність близнюків. Цей автор також відмічає, що потяг МЗ близнюків до відмінностей супроводжується індивідуалізацією пари як цілої, своєрідної “одиниці” [2].

Аналізуючи взаємозв'язок членів МЗ близнюкової діади, не можна не враховувати соціальну ситуацію розвитку дітей, оскільки пара, маючи ідентичний генотип, перебуває на одному щаблі фізичного і, часто, психічного розвитку; а постійний міжособистісний контакт формує спільний життєвий досвід, що призводить до виникнення специфічного соціального простору – *близнюкової ситуації*. Вперше цей феномен описав французький вчений Р.Заззо у 1967 році, досліджуючи когнітивну сферу монозиготних близнюків. Ця ситуація, як правило, веде до протилежно діючих факторів розвитку пари. В одному випадку, постійний контакт близнят, спільні умови розвитку, сприйняття їх як пари сприяють виникненню специфічних умов розвитку самосвідомості, прихильності і (як результат), ідентифікації та взаємозалежності членів діади; в іншому, всі перераховані вище умови можуть призвести до виникнення у них розподілу соціальних ролей і як результат – дивергентному шляху розвитку. Таким чином, близнюкова ситуація є важливим негенетичним фактором, який характеризує специфіку розвитку близнюкових пар, і може сприяти як їх психічній схожості, так і відмінностям [7; 27].

Р.Заззо, Х. фон Браккен, визначаючи поняття близнюкової ситуації, описували феномени гармонійних та дисгармонійних стосунків близнят як елементів близнюкової ситуації [3;169]. На думку вчених, так звана “реакція близнюковості” має першочерговий вплив на формування самосвідомості близнюків. Це пов'язане з тим,

що у процесі становлення особистості близнят головною проблемою є подолання тісного міжособистісного зв'язку, виокремлення власного “Я” із раніше сформованого спільного “МИ”. Це явище більш притаманне МЗ близнякам, оскільки вони дуже схожі. Як свідчить Р.Заззо, МЗ близнята дворічного віку не впізнають власного відображення у дзеркалі, вважаючи, що бачать свого близнюка [6;96]. Якщо до цього додати постійне перебування разом, ставлення оточуючих до пари як до абстрактного “близнюки” (однаковий одяг, речі і т.д.), то ми побачимо, що все це значно утруднює процес індивідуалізації близнюків, що, в свою чергу, веде до взаємної ідентифікації. Таке явище призводить до ще більшого зближення близнюків, взаємозалежності, а часто і до нівелювання будь-яких відмінностей між членами близнюкової діади. Першочергово це буде стосуватися особистісних характеристик близнюків, але може зачіпати також інтелектуальний розвиток [5;118].

Деякі дослідники (Э.Джозеф, Ж.Террі) відносили до розуміння близнюкової ситуації також взаємодію між ідентифікацією та індивідуалізацією членів пари [1;59]. Диференціація членів близнюкової пари, на їх думку, є наслідком рольового поділу, так дивергентний тип розвитку характерний для пари, в якій встановлені чіткі рольові норми. За результатами дослідження Х. фон Браккена, існує такий розподіл ролей у парі:

- представництво пари в оточуючому її світі;
- домінування всередині пари;
- внутрішнє представництво, де один із близнюків є “сумлінням пари” [3;169].

Ці функції може виконувати або один і той же близнюк – лідер, або кожний з близнюків у різні часові періоди. На основі цього виділяють два типи рольових стосунків у парі: відносини домінантності – підпорядкування за типом “лідер – підлеглий”, коли один з близнюків бере на себе активну роль, а другий – більш пасивну, відносини реципрокності, коли явного лідера в парі немає, або ж цю роль чергово виконують обоє близнюків. Чіткий розподіл ролей теж накладає відбиток на формування особистості в цілому, зокрема, на формування у близнюків індивідуальних особистісних характеристик, проте не заважає взаємній близькості членів діади.

Таким чином, принцип дії близнюкової ситуації загалом формулюється так: чіткий розподіл ролей у близнюковій діаді за типом “лідер – підлеглий” підсилює психологічну індивідуальність близнюків, у той час як специфічне формування їх самосвідомості веде до посилення прихильності один до одного, і як наслідок – до нівелювання відмінностей між ними [5; 119].

Як свідчить В.Семенов (1982), близнюкова ситуація дотепер визначалася за такими параметрами, як зовнішня схожість та кількість часу, що близнюки проводять разом; реальними ж, на його думку, є параметри середовища МЗ, які значущі для формування визначеної досліджуваної якості [4].

Отже, внутрішньопарна подібність чи відмінність може мати як генетичне, так і соціальне походження, що може суттєво впливати на оцінювання спадковості. Відповідно, вивчаючи фактори, що формують фенотиповий поліморфізм психологічних ознак у людини, аналіз генетичних передумов має поєднуватись з ретельним аналізом особливостей близнюкового середовища, специфічних умов розвитку [1;68].

Ми припускаємо, що визначальним фактором особистісного розвитку близнюків є специфічний соціальний простір розвитку (близнюкова ситуація), яка презентована своєрідним поєднанням біологічного та соціального в структурі особистості кожного з представників близнюкової пари. Близнюкова ситуація опосередкована ставленнями батьків до діади та специфікою сприйняття близьким (референтним) оточенням. Це припущення покладене в основу нашого експериментального дослідження.

Досліджуючи близнюкову ситуацію у контексті детермінанти особистісного розвитку близнюків, ми використали версію опитувальника Р.Заззо, Д.Тіенарі (блок “Мій близнюк”). Метою дослідження на цьому етапі стала специфіка внутрішньопарної міжособистісної взаємодії у близнюковій парі.

Отримані результати дозволили нам виділити два рівні ставлень близнюків і компоненти близнюкової ситуації, які проявляють себе у безпосередніх стосунках близнюків та якісно й кількісно описати їх. Так, зокрема, перший тип ставлень є позитивним і містить два різновиди стосунків – комплементарні й рольові. Розглянемо компоненти близнюкової ситуації при комплементарних стосунках. Ідентифікація як компонент близнюкової ситуації характеризується “емоційно-позитивним прийняттям близнюка” (80%), “потребою у його постійній присутності” (65%), “констатацією схожості (зовнішньої і внутрішньої)” (45%), “віднесенням себе до займенника “ми”” (55%), “отожненням себе із власним близнюком” (60%), “автономною мовою в дитинстві” (85%), “плануванням подальшого спільного майбутнього” (65%).

Індивідуалізація, у свою чергу, характеризується лише “неприйняттям себе як окремої частини пари” (70%). Треба відмітити, що відповідях у респондентів часто зустрічалися речення-індикатори “позитивне прийняття близнюка” (80%) та “неприйняття себе як окремої частини пари” (70%).

Рольові стосунки, які розвинулися за позитивного ставлення близнюків один до одного, мають такі характеристики компоненту ідентифікації як *“позитивне бачення партнера по близнюковій парі”* (80%) *“підкреслення схожості і прагнення до неї”* (75%) *“спільне коло інтересів”* (65%) *“виражена зорієнтованість на партнера по близнюковій парі”* (70%).

Індивідуалізацію характеризує *“чітке усвідомлення власної ролі у парі і повна згода з нею”* (25%), *“поєднання займенника “я” та “ми””* (35%). У такому випадку комплементарні (взаємодоповнюючі) стосунки свідчать про наявність надзвичайно тісних внутрішньопарних зв'язків у близнюкових пар, взаємної ідентифікації близнюків, емоційному замиканні їх один на одному всередині пари. Рольові стосунки вказують на дещо розширений соціальний простір близнюків, зокрема, появи займенника “я” поряд із “ми” та соціальної ролі, яку може виконувати лише хтось один.

Другий тип ставлень (негативний) включає в себе лише рольові стосунки суперництва та неприйняття іншого близнюка. Ідентифікація як компонент таких взаємин проявляється лише *“ототожненням себе з іншими”* (20%), у той час як індивідуалізація схарактеризована *“небажанням визнавати себе в парі “другорядним””* (15%), *“почуттям суперництва”* (15%), *“відсутністю взаємності”* (10%), *“наявністю суттєвих протиріч у спілкуванні”* (10%), *“наявністю різних у кожного близнюка друзів”* (20%)

Наступний різновид стосунків це – неприйняття іншого близнюка (у нашому випадку він представлений лише однією близнюковою парою). Компонент ідентифікації тут включає лише *“наявність значущого іншого із соціального оточення (40%)”*. Індивідуалізацію характеризує *“заперечення будь-якої схожості з близнюком”* (15%), *“виражена зорієнтованість на себе”* (15%), *“віднесення себе лише до займенника “я””* (20%), *“ігнорування власного близнюка або ворожість стосовно нього”* (10%), *“конфліктність у спілкуванні з близнюком”* (10%), *“загострене почуття суперництва”* (15%), *“констатація незручностей стосовно близнюка”* (10%), *“подальше майбутнє (навчання, робота) стосується лише одного з близнюків”* (25%).

Отже, розглянуті різновиди негативного ставлення близнюків один до одного вказують на вищий рівень їх соціалізації. Але, натомість, тут гостро стоїть проблема міжособистісних стосунків у діаді.

Висновки. Отримані результати за вищезазначеним опитувальником дозволили розподілити досліджувані близнюкові пари на три групи:

- *“взаємозалежні” (50%)*: респонденти цієї групи під час інтерв'ю показали значну взаємозалежність у парі та інфантильність у спілкуванні поза парою, небажання визнавати себе окремо від пари одиницею, задоволеність тим, що у них є близнюк. Також для респондентів цієї групи характерні слова-ідентифікатор: *“ми”, “разом”, “спільно”, “схожість”*;
- *“партнери” (30%)*: респонденти у цій групі представили партнерські стосунки, які є для них оптимальними. Кожен із близнюків виконує певну роль, і, як правило, задоволений нею. Іноді партнери обмінюються ролями, але за взаємною згодою. Нарівні з повним прийняттям власного близнюка у них не відбулося нівелювання власного “я”, тому серед слів-індикаторів, характерних для попередньої групи, з'являються *“я”, “друзі”, “тато”, “мама”, “самостійність”*;
- *“суперники” (20%)*: респонденти цієї групи виконують певні ролі, наприклад, двох лідерів у парі, відповідно до яких змінюється їх ставлення один до одного. Почуття суперництва у парі проявляється і під час навчання, і під час розваг і т.д., проте, у кінцевому результаті, воно призводить до повного неприйняття партнерами один одного. З одного боку, респонденти достатньо соціалізовані в оточуючому соціумі, маючи широке коло спілкування, з іншого, – спостерігаються постійні конфлікти, сварки, стреси, що невротизують підлітків, формуючи негативні риси особистості. Словами-індикаторами тут виступають *“я”, “сам”, “один”, “друзі”, “різні”*.

Показники, отримані за результатами анкетування, співпадають із показниками інших методик – Р.Жиля, методикою багатометодного аналізу особистості Р.Кеттелла, методикою СПА, що свідчить про достовірність даних.

Список використаних джерел

1. Выготский Л.С. Педология подростка: проблемы возраста// Собр.соч.: в 6 т. – Т.4. – С. 5-220; С. т., 1983. – С.244-269.
2. Искольдский Н.В. Влияние социально-психологических факторов на индивидуальные особенности близнецов и их внутрипарное сходство по психологическим параметрам: Автореф. – М., 1989.
3. Равич-Щербо И.В. и др. Психогенетика. – М.: Аспект Пресс, 2000. – С.166 – 183.
4. Семенов В.В. Природа межиндивидуальной изменчивости качественных особенностей эмоциональности. – Автореф. – М., 1982.

5. Талызина Н.Ф. Природа индивидуальных различий: опыт исследования близнецовым методом / Н.Ф.Талызина, С.В.Кривцова, Е.А.Мухаматулина. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1991. – 118 с.
6. Фридрих В. Близнецы. – Москва: Прогресс, 1985. – С. 15 – 207.
7. Zazzo R. The Twin Condition and the Couple Effects on Personality Development/ Acta Geneticae Med. Et. – Gemellol. – 1976.

The phenomenon of twinning situation as social and psychological determinants of personality development of twins in the period growing up is considered in the article.

Key words: genotype, environment, twins, twinning situation.

Отримано: 16.03.2010

УДК 37.013.77

І.М. Білецька

РЕФЛЕКСІЯ – ГОЛОВНИЙ ЧИННИК У САМОПРОЕКТУВАННІ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ФАХІВЦЯ

Професійний ріст викладача залежить від багатьох чинників. Одним із них є розвиненість його рефлексії професійної діяльності. Яку ж роль відіграє рефлексія в педагогічній діяльності, як її розвивати? Про це йтиме мова у даній статті.

Ключові слова: рефлексія, педагогічна діяльність, самооцінка.

Профессиональный рост преподавателя зависит от многих факторов. Одним из них есть развитие его рефлексии профессиональной деятельности. Какую роль играет рефлексия в педагогической деятельности, как её развивать? Об этом и пойдет речь в данной статье.

Ключевые слова: рефлексия, педагогическая деятельность, самооценка.

В умовах глибоких і динамічних змін у способі існування сучасного людства, зокрема зростання глобалізаційних процесів, та пов'язаний з ним перехід до застосування у всіх сферах життя нових науково-інформаційних технологій відбувається зміна самої парадигми людського процесу, коли його сутністю, основним виміром і водночас основним чинником стає розвиток особистості, власне людський розвиток. Сьогодні стає все більш нагальною також необхідність особливого характеру нинішньої ситуації в системі освіти як перелому двох педагогічних епох (переходу від маніпулятивної педагогіки до педагогіки співробітництва, партнерства, взаєморозвитку і співтворчості, від старої авторитарної системи освіти до особистісно зорієнтованої).

Процеси модернізації української вищої освіти на шляху інтеграції до Європейського освітнього простору по-новому ставлять також питання щодо ролі та критеріїв професійної педагогічної майстерності викладача. Досить високими є вимоги до кадрового забезпечення вишів при ліцензуванні та державній акредитації спеціальностей.

Ці обставини об'єктивно зумовлюють зростання вимог до всієї системи освіти, всіх її рівнів, у тому числі вищої школи і зокрема до професійної діяльності викладача вищого навчального закладу. Адже саме від професіоналізму фахівців тієї чи іншої галузі освіти залежить рівень підготовки висококваліфікованих спеціалістів для країни.

Професійний ріст викладача залежить від багатьох чинників. Одним із них є розвиненість його рефлексії педагогічної діяльності.

Термін “рефлексія” у вітчизняній літературі вперше почав використовуватися в 30-40-х роках минулого століття. Аналізуючи різні підходи до проблеми, слід відмітити наявність двох традицій у трактуванні рефлексивних процесів:

- рефлексивний аналіз власного знання і діяльності.
- рефлексія як розуміння смислу міжособистісного відношення.

В зв'язку з цим виділяються наступні рефлексивні процеси: саморозуміння і розуміння іншого, самоінтерпретація і інтерпретація іншого [5].

У психолого-педагогічній літературі поняття “педагогічна рефлексія» трактується як вміння педагога аналізувати та адекватно оцінювати свою педагогічну діяльність, що призводить до підвищення ефективності, оптимізації стилю діяльності, а також особистісного росту, самовираження і самореалізації в ній [8, с. 7].

Якщо раніше рефлексія розглядалася як пояснювальний принцип функціонування психічних процесів чи трактувалася в якості категоріального засобу для обґрунтування теоретичних